

KONTEXTUÁLIS PÁSZTORÁCIÓ
HANNEKE MEULINK-KORF és AAT VAN RHIJN

Senki sem különálló sziget;
Minden ember a kontinens egy része,
...
Minden halállal én leszek kevesebb,
Mert egy vagyok az emberiséggel;
Ezért hát sohse kérdezd,
kiért szól a harang:
érted szól.

John Donne

Hollandiában „kontextuális pásztoráció” néven mintegy tíz éve létezik (posztakadémiai) képzés lelkipásztoroknak és pásztoroknak.¹ Jelen cikkben be szeretnénk mutatni a pásztoráció e még kevésbé ismert szemléletének kiindulási pontjait. Ebben a szemléletben szembevetendő az a figyelem és tisztelet, amelyet az a családi viszonyok és más társadalmi kapcsolatok különleges jelentősége iránt tanúsít. Ezzel áll kapcsolatban a „kontextuális” gondolatvilág etikai igyekezete. A kontextuális pásztoráció a pásztoráción belül elsősorban nem új módszer (de ahhoz vezethet), hanem inkább új perspektíva. Célja felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy a lelkigondozás mindig a jelentések kontextusában vagy szövedékében történik. Elsődlegesek a következők: a kapcsolatok, amelyekben valaki emberré lett; ezek olyan viszonyokra vonatkoznak, amelyeket az ember egy egész életen át magával hordoz, és amelyek életének egy részét képezik. Ennek jelentősége kihat a keresztyén gyülekezet emberközi kapcsolataira (testvériség) is. Így a lelkipásztor számára, aki ezzel számol, a pásztoráció során központi kérdésként tevődik fel, hogy a lelkigondozott múltbeli és jelen viszonyaiban mi méltányos és mi nem.

Relacionális, társadalmi és pszichikai minták átvitele

„Az atyák vétkei átszállnak a gyermekekre a harmadik és negyedik nemzedékig.” Ezt tanultuk az iskolában, amikor még volt katekizáció. Emlékszem, hogy ezt rettenetesen igazságtalannak, primitívnek és nevetségesnek tartottuk. Ugyanis mi ahhoz ez első nemzedékhez tartoztunk, amelyet ‘önállóságra’ neveltek, hogy sorsuk irányítását saját kezükbe vegyék. E bibliai íge lassan, a társadalmi és pszichológiai örökségről szerzett ismeret gyarapodásával együtt, jelentőséget nyert. Bevett sablonjainknak, viselkedésünknek és reagálásunknak sokkal több köze volt az átörökléshez, mint amennyire mi azt készek voltunk elismerni. Nem mindig könnyű ezt látni és elismerni, oly sok minden ‘feledésbe merült’ és eltűnt a tudatalattiba, amikor a nagyszülők elhagyták a tanyákat és a vidéket, ahol a családok nemzedékeken át laktak”.

Marianne Fredriksson (1994) *Anna, Hanna és Johanna – három nemzedék asszonyairól* című svéd regénye első sorait idéztük. Ebben az idézetben egy sajátos helyzetről van szó: az (időközben nagyobb részét már a múlthoz tartozó) skandináv agrárkultúráról. De az idézett mondatok mondanivalója, véleményünk szerint, az ipari vagy elvárosiasodott

kultúrára is illik. Hiszen világos, hogy azok a társadalmi és a családi történelem töréseiről szólnak. De arról a tényről is, hogy a nemzedékek között – minden törés ellenére – folytonosság van, amely megmutatkozik a családi kódokban és szokásokban (és néha, úgy gondoljuk mi, a hit átadásában is). Ennyit Marianne Fredriksson regénye kapcsán. A szerző rögtön ez után az anyák tetteiről ír – „ősrégi minták az édesanyák által a leányokra szállnak, akik újabb leányokat szülnek, az újabb leányok...”

Egyértelmű, hogy itt 2Mózes 34:4-7-re történik utalás. És ez a bibliai rész e cikk olvasói számára valószínűleg előbb nyertek jelentőséget, mint e gondolatoknak fenti megfogalmazása – „a társadalmi és pszichológiai örökség hatása” – az új nemzedék számára. Ex 34:4-7-ben nem kevesebbről van szó, mint a NÉV kijelentéséről:

„Faragott tehát Mózes két kőtáblát, az előbbiekhöz hasonlókat, korán reggel fölment a Sínai-hegyre az ÚR parancsa szerint, és kezében vitte a két kőtáblát. Ekkor leszállt felhőben az ÚR, odaállt mellé, és kimondta az ÚR nevet. Elvonult előtte az ÚR, és így mondta azt ki: Az ÚR, az ÚR irgalmas és kegyelmes Isten! Türelme hosszú, szeretete és hűsége nagy! Megtartja szeretetét ezerízíg, megbocsátja a bűnt, hitszegést és vétet. Bár nem hagyja egészen büntetés nélkül, hanem megbünteti az atyák bűnéért a fiaikat és a fiak fiait harmad- és negyedízíg.”

A NÉV önmagát a közösség, a nép, az emberek jelenével és jövőjével kapcsolatban nyilatkoztatja ki. Nem ismerjük mélyrehatóbb megfogalmazását annak a ténynek és tapasztalatnak, hogy az ember életében jelentkező problémáknak (héberül: „awon”, igazságtalanság) következményeik vannak gyermekeire, unokáira, sőt, még a dédunokáira is. Bűnt követtek el és azért bűnhődni kell. Az igazságtalanságnak a bűnhődésben történő kihatása a dolgok igazságos menete, de: határ szabadott neki. Miközben Isten igazságossága (héberül: 'chèsèd') csaknem korlátlanul hat tovább!

A francia zsidó filozófus, Emmanuel Levinas (1906-1995) e bibliai szöveggel (2Móz 43:7) kapcsolatban a „kegyelem aritmetikájáról” beszélt. A Talmudnak 2Móz 34-hez fűzött magyarázatára utal: „A rabbik [azt mondják]: „ezrek”: [ez azt jelenti] legalább kétezer! Legalább kétezer nemzedéken át hat az érdemek miatti kegyelem; négy nemzedéken át kiált a gonosztett elégtételért. Az irgalmasság ezért ötszázszor erősebb, mint az isteni szigorúság. A kegyelem e matematikája mögött erkölcsi optimizmus húzódik meg: a gonosz felett aratott győzelem optimizmusa és annak optimizmusa, hogy a jóból soha semmi sem veszett el.”ⁱⁱ

Tapasztalatunk szerint a lelkipásztornak feltétlenül számolnia kell a szolgálatában azzal, hogy az emberek egymásnak és másoknak (a következő nemzedékeknek) reménységet és emberséget közvetíthetnek. Azért, mert minden változáson át és néha örült események közepette megmaradtak a 'chèsèd'-ben (a hűség kölcsönös tetteiben, Isten jóságossága iránti bizalomban).

Lea W., 28 éves holland asszony, nagyapjának csellóján játszik, akit a II. világháborúban öltek meg. „Az ő zenéje továbbél”, mondja néha. Nemrég egy német ifjúsági zenekarban játszott. Az ismerkedés során elmesélte hangszerének történetét. „Nagyapám remek dolognak tartaná, hogy mi most együtt koncertezünk”.

Ebben a helyzetben győzedelmeskedtek az elkövetett igazságtalanság továbbhatása felett. De ez nem sikerül mindig és nem megy könnyen.

A Mózes II. könyvének idézett verseit úgy is olvashatjuk, mint a keresztyén gyülekezetnek adott (a tagok egymásra valamint a gyülekezeten kívüli emberekre néző) feladatot: hogy az igazságtalanság továbbhatásának egy adott pillanatban meg kell állnia és hogy a 'chèsèd'-nek kell továbbmunkálkodnia. Ez – a 2Mózes szerint – lehetséges, ezért az em-

berek ne akadályozzák meg (sőt, inkább mozdítsák elő) azt. Ez társadalmi szempontból is igaz arra nézve, amit az emberek egymás ellen (igazságtalanság, a gonosz) elkövetnek. Emellett az emberek a természet erői által okozott katasztrófák, éhínség, veszteségek, fogyatékoságok és betegségek miatt is szenvednek. Hogy az emberek ezekből felépülhetnek, az Adonáj 'chèsèd'-je, de a másik ember, a felebarát megbízhatóságának és irgalmasságának is köszönhető, amely egyfajta 'chèsèd' a sors vagy a természet néha rettenetes árja ellen. Úgy véljük, hogy ez az emberközi és nemzedékek közti 'chèsèd' azon csodák közé sorolható, amelyekről a 78. Zsoltár beszél: „Amiket hallottunk és tudunk, mert őseink elbeszélték nekünk, nem titkoljuk el fiaink előtt, elbeszéljük a jövő nemzedéknek: az ÚR dicső tetteit és erejét, csodáit, amelyeket véghezvitt.” (Zsoltár 78,3,4)

Fontos feladat ez is: Adonáj csodáit úgy beszélni, hogy a következő nemzedék azokat olyan csodákként értse meg, amelyekkel tovább tud menni és tovább is megy. Nem annyira a szív természetes kibuggyanásáról van szó, hanem inkább a 'chèsèd'-ről úgy, mint amiről az egyik ember a másik révén tanulhat, minden ember újra meg újra.

A fatalitás, a végzet, amit „transzgenerációs átvitelnek” (relacionális, társadalmi és pszichikai minták átadása szülők által az utókornak) neveznek, itt megtört. Hogyan segíthet a lelkipozítás az embereknek ebben, és hogyan emelheti fel őket, hogy újat tudjanak kezdeni és új kezdetté legyenek? Magától nem megy ez, hiszen ki ne tudná, hogy „az apák ettek egrest, és a fiak foga vásott el tőle”. (Ezékiel 18,2). De olvassuk tovább (3. vers): nem fogjátok többé ezt a közmondást mondogatni!

A pásztoráció gyakorlata során meggyőződünk arról, hogy fontos feladat és lehetőség ez: *az ember személyes felelőssége, (amely) visszavonhatatlan és átruházhatatlan.*

Pásztoráció és pszichoterápia

Az elmúlt húsz évben megérintett minket a magyar származású amerikai pszichiáter/családterapeuta Böszörményi-Nagy Iván (ezután: Nagy) munkája. Szerintünk az ő és néhány kollegájának gondolatvilága a pásztoráció (gyakorlatának és gyakorlatelméletének) egyik lehetséges ihletforrását képezi. De ez távolról sem magától értetődő.

A pásztoráció és a pszichoterápia közötti viszony sohasem magától értetődő. A pszichoterapeuták néha arra hajlanak, hogy a hitet és az egyház világát, így a gyülekezetet is, pszichológiai jelenségek alapján magyarázzák, pszichológiai jelenségekre, esetleg projektív képzetekre, vagy a „népnek való ópiumra” redukálják. Pszichoterapeuták között az a felfogás is él, hogy a pszichológiát kiváltsága meghatározni, hogy melyek az „egészséges” hit feltételei és milyen az egészséges hitfejlődés. A pásztoráció és a pszichoterápia közötti kapcsolat amiatt is feszült, mert a teológia/pásztorális teológia néha támadóan viselkedik a pszichológiai vagy pszicho-szociális gondolatvilágból származó szemlélettel szemben. Ez részben annak az elterjedt félreértésnek az eredménye, miszerint az utolsó szó úgyis a pszichológiai vagy szociológiai meglátásoké. Csakhogy ez nem igaz minden esetben. Több pszichoterapeuta más felfogás iránt kötelezte el magát. Elsősorban azokra gondolunk, akik a szellemtudományi, kritikai pszichológia nyomába szegődtek, amely számol azzal, ami talán a legfontosabb feladat: az ember értelmező önismeretével (értéklődés aziránt, ami az egyes embert motiválja).ⁱⁱⁱ

A teológiában mindig te-antropológiáról van szó (Barth Károly megfogalmazása szerint), amit azt jelenti: az ember szemtől szemben áll a másik emberrel és Istennel. A jó teológiai antropológia szembeszegül azzal, hogy Istent pszichológiai tényezőre az embert pedig szükségletek által uralt állatra redukálják. Nietzsche „jópofa mondásként” azt írta, hogy „az ember be nem azonosított állat”. Ám ez a megállapítás több mint elégtelen. A teológi-

ai antropológia nyitott a kegyelem és a türelem csodájára. *E nyitottsághoz a mindennapi életben az ember lelkének, szellemének és testének minden rendelkezésre álló erejére szükség van. Hiszen, az amerikai költőnő Emily Dickinson (1830-1886) szavaival fogalmazva 'The soul should always stand ajar': (a léleknek mindig résen kell állnia)*).

Fennebb szóltunk a szellemtudomány-orientált pszichológiáról. A természet-tudományos szemlélet a lelkigondozás számára valószínűleg kevesebbet nyújt: ugyanis ez a szemlélet az emberben szükségszerűen az emberi faj egyik példányát látja. Arról pedig ennél sokkal többet mondani tudománytalan lenne. Csakhogy a pásztorációban egy más, tágabb mandátumról van szó: Megalkuvás nélkül úgy gondolkodunk, hogy minden ember új teremtés, egyedi és ennek megfelelően cselekszünk. Az ember egyedi teremtmény, mert rajta kívül senki sem áll másokkal, felebarátjaival (az irántuk való felelősséggel) együtt Isten előtt. Ez a szubjektivitásnak egy bizonyos értelmezése: Istentől annak az embernek ajándékozott jelentés, aki eleve a másik emberért van.

Segítség az egyedi szubjektivitásnak

A pásztorációt úgy határozzuk meg, mint az egyedi szubjektivitás megőrzését (megvédését). Hagyományosan fogalmazva: megőrizni az ige mellett (v.ö. Luther „Tarts meg, Urunk, szent igédben”). Számunkra, keresztyének számára, ebben a Messiás Jézus megbékéltető műve az irányadó.

Miben különbözik a pásztoráció a pszichoterápiától? Hiszen ez a foglalatosság sem „istentelen” természeténél fogva.

Erről a különbségről fentebb áttételesen már szó volt. Röviden:

Mindenekelőtt: a pásztoráció így vagy úgy az „Isten előtt”-ről (coram Deo) szól.

Továbbá: a pásztoráció természeténél fogva kölcsönös jellegű (a lelkipásztor, ha minden rendben megy, időnként maga is részesedik lelkigondozásban, igaz, legtöbbször nem lelkigondozottja, hanem valaki más által).

Harmadszor, és ez a „kontextuális” szemlélet jellegzetes része: a pásztoráció úgy tekint az emberre, mint aki *képes szenvedni a felebarátja szenvedése miatt*, amiért ő tisztelet illeti meg. Úgy látjuk, hogy a pszichoterápiának az a célja, hogy az embert megszabadítsa a szükségtelen pszichikai szenvedéstől. A pásztoráció is erre törekszik, de emellett van egy másik, tágabb megbízatása, amely az egész emberi életre (nem csak a pszichikai tényezőre) irányul. A pásztorációban ezen túl szó van arról a szenvedésről is, amelyet nem szabad elvenni, hanem ki kell bontakoztatni és irányítani kell: a felelősségről, az érzékenységről, a mások szenvedése miatti szenvedésről. (Ez nem az igazságtalanság igazolása és nem is védőbeszéd amellett, hogy a „gyerekek a végtelenségig fizessenek az atyák vétkeiért. Lásd a fenti megjegyzéseket 2Móz 34,4-7-el kapcsolatban).

Nagy munkája segítségünkre lehet a szubjektivitás megőrzésében vagy megerősítésében (abban az értelemben, ahogy erről fentebb beszéltünk). Ő az érdemek, a vétkek és az igazságtalanság nemzedékek közötti szemléletét úgy dolgozta ki, hogy a transzgenerációs „továbbhatás” ne végzet vagy sors legyen, hanem kapcsolattá lehessen. Azonban ezt a szemléletet újra kell értelmezni a teológiában ahhoz, hogy a pásztoráció és a gyakorlati teológia számára segítségül lehessen. Ebben számunkra egyre fontosabbá vált Levinas etikai és prófétai filozófiája. De először álljunk meg Nagy néhány kulcsfogalmánál.

Lojalitás

A családi kapcsolatok egyik jellegzetes vonása azoknak visszavonhatatlansága. „Édesapám mindig édesapám marad, még akkor is, ha halott és a hely, ahova eltemették, több ezer kilométerre van tőlem.” (Nagy & Spark, *Invisible loyalties*. New York 1973. 3.o.). Ez azt jelenti, hogy sohasem mondhatom: ex-édesapám. Leányomról sem beszélhetek úgy, mint ex-leányomról, még akkor sem, ha a kapcsolat közötté és közötttem komolyan megromlott. Illetve beszélhetek így róla, csak hogy az nem igaz. A szülők és a gyerekek közötti kapcsolat visszavonhatatlan: egzisztenciálisan – az élettel együtt adatott, és fennmarad akkor is, amikor az illetők már nem élnek együtt sőt, még a szülő(k) halála után is. E jellegzetes összetartozás megnevezésére Nagy a „lojalitás” szót használja. A szülők részéről ez azt jelenti: felismerik a kötelezettséget, hogy a gyermeket lelkiismeretesen felneveljék. Az utódoknál a szülőkkel szembeni „adós figyelmesség” (angolul: „care”) fokozatos felismerése figyelhető meg.

Ezt Nagy abban a könyvben dolgozta ki, amelyet 1973-ban kollegájával Geraldine Sparkkal együtt "Invisible Loyalties" (Láthatatlan lojalítások) címen jelentetett meg. Ebben figyelmet szentel a szülők és a gyerekek közötti kapcsolat kölcsönösségének. Hogyan valósul meg ez a kölcsönösség? Nagy és Spark szerint az adásban és az elfogadásban mint egyenlőtlen felek közötti cselekedetekben. Az „adás” mellett „az elfogadást” is tettnek tekintik. E cselekedetekre minden ember jogosult.

Azt, hogy a szülők gyermekeiknek adnak, gyermekeikbe „befektetnek”, minden gyermek természetes jogának tartjuk – még akkor is, ha tudjuk, hogy e jog nem érvényesül minden gyermek esetében. De hogy a gyermekeknek a maguk rendjén joguk van adni, ez kevésbé magától értetődő.

A kisgyermek nem tudja ezt, mégis teszi: ad és aggódik azért a másikért, aki neki fontos.

Péter, négy éves, látja édesanyja könnyeit, ott áll kicsinyen és esetlenül, őt egyik kezével átölelve. Azt mondja: „Édesanyám, ne sírj.”

Egy különleges értelmezés

Péter természetesen megijedt és zavarba jött édesanyja könnyei miatt. Természetes, hogy meg akarja szüntetni a zavart. De amikor azt feltételezzük, hogy vigasztaló szavait és mozdulatait saját félelme és vigasz-igénye mozgatja, akkor tették kizárólagosan intraperszonálisan értelmezzük (ahogy ezt a pszichodinamikus és pszichoanalitikus irányultságú segítők értelmezik). A kérdést úgy is feltehetnék, hogy nem használja-e ki az édesanya Pétert, amikor tőle szeretné megkapni azt a vigaszt, amit esetleg férjétől nem kap meg (így tehetnék fel a kérdést a szisztemikus irányultságú terapeuták, akik a klaszszikus családterápia hagyományát követik). A kontextuális értelmezés figyelembe veszi az előbbi két értelmezést, de Péterben elsősorban olyan gyereket lát, aki édesanyjának ad. És hogy Péter még kicsi, azzal nincsen semmi gond: joga van (erkölcsileg nézve) arra, hogy ezt tegye. A kapcsolatban (interperszonálisan) átalakulás megy végbe. Ez az átalakulás azt jelenti, hogy a gyermek (talán nagyon esetlen) tettét az édesanya mint vele való együttérzést és mint a vigasztalás tettét fogadhatja el. Az, hogy az édesanya e mozdulatot (az ölelést) úgy fogadja, mint segítő tettet, a gyermek személyiségfejlődésében nagyon fontos.

A felnőtt gyermek meg fogja próbálni, hogy ez összetartozást a szülők iránti figyelmes magatartás által formába öntse. Ezalatt nem szolgálai gondoskodás értendő, hanem inkább az, hogy lojalitását saját felnőtt lehetőségei szerint mutatja ki. Erre nézve nincs általános norma: ez annak függvénye, ami adott emberek között megfelelő. Különös az, hogy a szülőkkel szembeni lojalitás akkor is működik, amikor sokminden elromlik. Min-

dig megmarad egyfajta kapcsolat, még akkor is, ha az negatív előjelű. Nagy erre az 'invisible loyalty' (láthatatlan lojalitás) fogalmát használta. A gyermek még akkor is lojális maradt valamely módon, amikor a szülők gyermekük felnevelése során gyakran nem voltak megbízhatóak.

Ez látható például Annának apósa és anyósa iránti magatartásában. Ők nagyon kedves emberek – ellentétben Anna szüleivel. De Anna, amikor úgy alakult, a házassága megáldásával kapcsolatos megbeszélésben, egészen váratlanul ellenszegült, mindenestől elvetette anyósának és apósának stílusát és ízlését. Anna ebben, sokkal inkább, mint amennyire ő azt tudja, szülei döntéséhez lojális, akik évekkal azelőtt lemondták egyháztagságukat.

Az ellenkező (a szülőnek a gyermekkel való összetartozása) is igaz:

Egy 60 éves édesanya így sóhajtozik: „gyermek? Hálátlanok és a szívedre taposnak”. Az, hogy ezt mosollyal az arcán mondja, annál inkább bizonyítja a fiával és lányával való visszavonhatatlan összetartozását (lojalitását).

Többé vagy kevésbé konstruktív

Nagy és körének kontextuális szemléletében fontos az 'entitlement' szó. Ez egy olyan főnév, amelyet általában igei alakban használnak: 'to be entitled to' (jogosultnak lenni arra, hogy). Az entitlement szót szokták úgy fordítani, hogy "jog" vagy "teljes jog", de úgy is, hogy „jogos igény” (igazságosság). Jog egy igazságos kapcsolatra. Mit jelent ez? Olyan kapcsolatot jelent, amelyben mindkét személy ad és elfogad úgy, hogy ez tartósan egyensúlyban marad. Ez érvényes a szülők és a gyermekek között is. Akárcsak a szülőnek, a gyermeknek is joga van arra, hogy adjon és kapjon. Ha ezt a jogot a gyermektől megvonják, akkor a gyermek követel-egyenlege annál nagyobb lesz. Néha olyan nagy, hogy már nem lehet kiegyenlíteni. Ennek romboló (destruktív) hatása lehet, ha az illető személy a maga jogát követelni kezdi (és általában nem a megfelelő személytől).^{iv} Ebben az esetben ellenszer lehet, ha elismerik a jogosság be nem teljesítését és ugyanakkor azon fáradoznak, hogy megszüntessék a harmadik személyre irányuló (nem őt illető) jogtalanságot.

Fennebb úgy írtunk a megbízhatóságról ('chèsèd'), mint amit az ember képes tanulni, minden ember újra meg újra. Ez a fogalmazás zavart kelthet. Itt ugyan tanulásról van szó, de afelől az alany felől nézve, aki rálép az „erkölcs kifutópályájára”, belép a környező világba, amelyben mások is vannak. Boldog az a gyermek, aki ezért elismerésben részesül! Arról van szó, amit a gyermek tanul, miközben már régóta cselekszik, tesz. Amit a tanítómester tehet, az az, hogy ezt ne akadályozza meg, és mindenek előtt: ezt úgy számítsa be, mint amit a gyermek ad, amivel az egész emberiséghez hozzá járul.

Valószínűleg szükségtelen itt arra emlékeztetni, hogy a fenti fogalmaknak („lojalitás”, „entitlement”, „gyermek, aki ad”) hermeneutikai szerepük van. Ez azt jelenti: ezek a fogalmak nem magyaráznak semmit, nem szolgálnak diagnózis vagy „észlelési kategóriák” jelzésére. A lojalitás nem valaminek az oka, de nem is a következménye. Nagy azt írja, hogy a „bizalom, az érdek, az odaadás és a cselekvés ennek referencia-keretét képezik”. Olyan gondolkodásmódról van szó, amely Nagy számára lehetővé teszi, hogy észlelhető tényeket, amelyekkel ő mint terapeuta találkozik, *megértsen*. És mi azt akartuk sugallni, hogy ez nem csak a terapeutára, hanem arra nézve is igaz, aki embereket pásztorol Isten előtt. *Megérteni*, nem elvontan, hanem kézzelfoghatóan: pszichológiai, szociológiai és alany-közi összefüggésben; egy olyan összefüggésben, amelyben helyet kapnak fizikai, történelmi és gazdasági tények és emberi sorsok (facta en fata).

A kapcsolati (relacionális) valóság négy dimenziója

Még nem foglalkoztunk tartalmilag a kontextuális fogalomkerettel. Most figyelmünket az ismeretelméletre irányítjuk: a valóság szemlélésének (és megismerésének) rendjére. A valóság, Nagy számára, akárcsak Buber számára, mindig relacionális jellegű. Más valóság nem létezik. Abbéli próbálkozásában, hogy a relacionális valóság leírásában a lehető legkisebb szűkítést alkalmazza, négy dimenziót különböztet meg. A negyedik mintegy megokolja az első hármat.

- 1. dimenzió: a tények – a történelmi és társadalmi kontextus, amelyben egy bizonyos ember megszületik, névadás, egyház vagy világszemlélet, egészségi állapot és öröklési adatok, hivatások, események az életúton stb.;
- 2. dimenzió: pszichológia – egy ember élettörténetének megvizsgálása afelől, hogy hogyan dolgozta fel a tényeket és az eseményeket;
- 3. dimenzió: kölcsönhatások – a szóban forgó életet megvizsgálni a számára fontos emberekkel való kapcsolati minták, kölcsönös befolyásolások és a hatalom megoszlása felől;
- 4. dimenzió: a relacionális etika – szétválaszthatatlanul össze van kapcsolva a többi dimenzióval és a legmélyebb, motiváló rétegre vonatkozik. Ez a negyedik dimenzió nem értékerkölc és egészen bizonyosan nem morál. Itt a jogosság kérdéseiről van szó: jogosságot cselekedni és jogosságban részesedni. Az érintettek mindegyike sajátos kontextusban a többi érintett mindegyikével az adás és kapás dinamikus egyensúlyában van.

A különös az, ahogy erről már szó volt, hogy Nagy e negyedik dimenzió dinamikájának leírásához olyan terminológiát használ, amelyet a polgári jogból kölcsönöz: felelősség, méltányosság, jogosultság (entitlement).

Végül Naggyal együtt elérkezünk egy etikai dialektikához: elfogadni azáltal, hogy adunk, és adni azáltal, hogy elfogadunk. Ez nem „do ut des” (adok neked, hogy kapjak tőled); ez ősi megbízhatóság, amelyre minden ember képes, vagy amelyre legalábbis vágyik, függetlenül annak lehetséges hozamától. Hogy valamit gyakran mégis viszonyoznak, az a viszonyokban méltányossághoz és igazságossághoz (tisztességességhez) vezet, olyan „tisztességességhez”, amelyből minden érintett nyer.

Buber 1957-ben, az Amerikai Egyesült Államokban tett látogatása során, tartott egy előadást a bűnről és a bűntudatról.^v Ebben hangsúlyozta, hogy fontos a bűn (adósság) személyfölötti „lét-jellegét” elismerni. Ez tiltakozás a bűn pszichologizálása ellen. A bűn (adósság) elraktározza a gonoszt, amit egyik ember a másik ellen elkövetett és amivel eladósodott. Amikor a megkárosodottnál nem lehetséges a jóvátétel (például, mert autóbalesetben meghalt), akkor a vétkesnek más módon kell hozzájárulnia a megkárosodott emberi megbízhatóságának helyreállításához (például a biztonságos forgalomért való fáradozás által). Olyan út ez, amely akkor is felszabadít, amikor nem beszélhetünk közvetlen vétkekről. A vétkek Nagynál is elsősorban viszonzó, és elsődlegesen nem érzés. Nem csak arra utal, amit a múltban elkövettek, hanem arra is, ami még megtehető: amivel az egyik ember a másiknak tartozik.

A vétket néha jóvá lehet tenni közvetlen módon. De nem mindig. Az idő megfordíthatatlan, és nem minden áldozat akar vagy tud találkozni a vétkessel. Ami bizonyos, az az, hogy emberek szenvednek (és ezt hangosan vagy csendben kifejezésre juttatják); hogy az emberek vétkesek (vagy azért, mert úgy érzik, vagy azért, mert joggal bevádolták őket); hogy szavukat adják és azt beváltják; vagy pedig, hogy felelősek egy gyermekért egyszerűen azért, mert az az ő gyermekük; és, hogy a társadalom „egyszerűen” számol azzal, hogy ez a felelősség „működik”.

Úgyszintén bizonyos az is, hogy az emberek – kicsik vagy nagyok – helyzetüket jogosnak vagy jogtalanak élik meg, még ha nem is tudják ezt megfogalmazni. Bizonyos, hogy emberek – kicsik vagy nagyok – mások dolgait és terheit hordozzák vagy elhordozzák; talán nem „általában a másokét”, hanem felebarátjaikét, bárkik is legyenek azok. Bizonyos, hogy emberek sokféle helyzetben olyan dolgokat cselekszenek, amelyek „jók” azért, mert a másik számára „jók”, még akkor is, ha ennek nyomán kárt vallanak. Erkölcsi dimenzió? Vagy csupán kondicionált reflexek? (Ez utóbbi nem olyan nagyon eltúlzott megfogalmazása a természettudományos-pszichológiai fáradozásnak, mint amennyire az annak tűnik.) Úgy gondoljuk, hogy a pásztorációról való gondolkodásnak vissza kell utasítania azt, hogy egyik embernek a másikkal szembeni érzékenységét „reflex”-re – legyen az bármilyen jellegű – redukálják.

Mit jelent ez a lelkipásztor számára?

Mit jelent a lelkipásztornak, ha ezekkel a fogalmakkal dolgozik? Mit számít, hogy egy lelkipásztor elgondolkodik a lojalitás, a be nem váltott vagy gyakran fel sem ismert jog romboló hatásáról? Felvázoljuk a lelkigondozói munka néhány vonását abban az esetben, amikor a „jogosultságot” fontos vonatkoztatási rendszernek tekintik:

- Elismerést nyújtani azért, amit valaki valaha is (gyakran: észrevétlenül) adott; ez nem jelenti azt, hogy „igazat adunk neki”.
- Többirányú elköteleződés mint alapmagatartás ('multi-directed partiality'); az a képesség, hogy váltakozva az érintettek mögé állunk, abból kiindulva, hogy az embert egójának hangja mellet mások hangja is megérinti.
- A kapcsolati segítség-forrásokra figyeljünk (ahelyett, hogy elsősorban a lehetséges patológiára figyeljünk). Fontos beavatkozó kérdések ebben az esetben: hogyan lelünk még megmaradt megbízhatóságra, hogyan tehetünk ismét valamit a bizalomért?
- A vétek alóli felmentés folyamata. Az illető személy által elszenvedett jogtalanosság elismerése után néha bekövetkezik a szülő vétkességének lehetséges feloldása. Ennek feltétele, hogy a (felnőtt) lelkigondozott szembesüljön a szülő vétkével. Különben (a feloldás) elsieltett „fogalom” lesz, amely útját állja az elszenvedett igazságtalanság elismerésének. Ebben az összefüggésben nagyon fontos, hogy a lelkipásztor megtanuljon „időzíteni”.
- (Embereket) összekötő módon munkálkodni: Hogyan lehet valakinek segíteni, hogy mindenek ellenére mégis fáradozzon a gondoskodáson? Ez érvényes az elhanyagolt gyermekekre is, akinek esetében nagy a kísértés, hogy megvédjük őt a szülőkkel szemben (így a szülőktől elszigeteljük). Ez bizonyára nem jó lelkigondozói segítség. Kockázata, hogy a gyermek azt fogja gondolni, hogy őt diszlojálissá tették, és azt majd meg akarja bosszulni. De e csapda elkerülésénél talán még fontosabb, hogy a gyermek megsegítése érdekében (folyamatosan) figyelmességet és gondoskodást nyújtsunk a szülőknél, még akkor is, ha a gyermek már nem lakik az édesanyjánál.

Simon édesanyjától megvonták a szülői jogokat. Prostitúáltként „dolgozik” és nem tudott kisleányként gondoskodni. Simon a gyermekotthon lelkipásztorával együtt minden évben részletes levelet küld édesanyjának születésnapja alkalmából. Korábban a lelkipásztor írt, Simon pedig valamit rajzolt melléje. Most ő is ír.

- Fontos ráfigyelni az „élettörténetre” (arra, ahogy azt valaki életének egy bizonyos pontján elbeszéli), de relacionális-erkölcsi szempontból, odafigyelve arra a „szá-

mottevéően másokra” úgy, mint valódi más emberre (nem csupán mint pszichológiai képzetre). Hosszabban tartó kapcsolatoknál szoció-genogrammal dolgozunk, amely a családi helyzet grafikus ábrázolása és három nemzedéket foglal magában. Ebben helyet kaphatnak fontos barátok és tanítók is. Más szóval: egyfajta családfa, amelyben néhány tény (1. dimenzió, lásd fennebb) rögzítünk. Benne helyet kapnak a rendezetlen dolgok, a kérdőjelek és a törések is. A genogramot megrajzolhatja a lelkipásztor az elbeszélővel együtt, vagy megkérheti az illetőt, hogy otthon készítse el egy esetleges következő találkozásra úgy, hogy valamely családtagtól vagy több rokontól és ismerőstől gyűjt adatokat. Ez nem az emóciók, az érzések és a kölcsönhatások rajza. De a felrajzolt „tények” gyakran lehetővé teszik, hogy az érzéseket és az interakciókat etikai szempontból megvizsgáljuk.

Mária, 35 éves, elmesélte, hogy a genogram, amit családjáról készített, hívta fel először a figyelmét arra, hogy milyen fiatal volt édesanyja, amikor árván maradt és fiatalabb testvéreiről kezdett gondoskodni. „Én mindig azt gondoltam, hogy úgy 16 éves lehetett, de 12 éves volt ... Most megértem, miért támaszkodott mindig olyan nagyon reám és kisebb testvéremre, mintha mi lennénk az ő szülei és nem fordítva.”

Pásztoráció a posztmodern társadalomban

A „kontextuális pásztoráció” etikai irányultságú, és ez kiderült a fentiekből. Itt kapcsolati etikáról van szó. Egy időben néhány lelkigondozói képzés többé-kevésbé átvette az amerikai optimista és pragmatikus „humanisztikus pszichológiai-mozgalom” individualizáló törekvését. Időközben az önkibontakozás ideálját (amely e mozgalom alapját képezte) többen is joggal kritizálták. A kontextuális szemlélet kísérletet tesz arra, hogy ebben az irányban alternatívát kínáljon. De fontos, hogy ebben ne a régi helyreállításának (a konzervatív gondolkodásnak) útjára lépjünk. A (családi) elrejtettség iránti vágy érthető, de nem térhetünk vissza ahhoz, ami korábban valamikor (esetleg) volt.

Hiszen nem azt olvassuk-e Máté 10,34-ben is, hogy: „Aki jobban szereti apját vagy anyját, mint engem, az nem méltó hozzám. Aki jobban szereti fiát vagy leányát, mint engem, az nem méltó hozzám”? A személyes megszólítotttság, ahogy itt az Úr cselekszik, olyan felszólítás, amelyet nem múl felül egyetlen család, vagy rendszer, vagy elrejtettség sem. Az elrejtettség iránti vágy (szó szerint és átvitt értelemben otthon lenni felebarátoddal) napjainkban lassan átalakul a „különbözőkkel” való összetartozássá (egy korábban használatos holland szólás-mondás szerint: összetartozás azokkal, akiket nehéz lenne haza vinni). Nem vissza korábbra, hanem előre lépni, egy olyan közösség érdekében, amely valóban „koinonia”, a *különbözők* gyülekezete lehet.

Hogy ez nem csak egyező, de konfliktust okozó érdekeket is magával hoz, tudjuk mindnyájan. Éppen konfliktusok esetén vagy a konfliktus-helyzetben történő közvetítésben segít, ha a lelkipásztor rákérdez a lojalításra (vagy eszében tartja azt). Kihez lojális ez az ember (például) egy újraegyesült gyülekezettel szembeni ellenállásában? Ennél elidőzni, ezt lojalitásnak nevezni és a gyásznak teret adni, hasznosnak bizonyultak a lelkigondozói munkában. Így némelyeknél az egyháziatlanság lojalítás lehet a korábbi nemzedék iránti, amely számára az egyházból való kilépés az igazi emancipáció kezdetét jelentette.

Az egyesült gyülekezetek létrejötténél sokan heves ellenállásba lendülnek. Gyászolnak egy megszokott templom elvesztése miatt, amelyet szüleik is finanszíroztak. Legalább tiszteletet érdemelnek azért, ahogyan felhívják a figyelmet arra, amit mások (valamikor) felépítettek.

Így a lelkipásztornak érzékenynek kell lennie a kapcsolatokban való tisztességességre (még ott is, ahol azok hozzájárulását kell elismerni, akik már rég meghaltak). Ez a kontextuális szemlélet azok számára is hasznos, akik az úgynevezett „kategoriális” pásztorációban (korházak, otthonok, börtönök, katonaság részlegein) dolgoznak. Hollandiában e téren a gyülekezet és a parókia mellett elsősorban a korházakban és a büntetőintézményekben szereztek tapasztalatokat.^{vi}

A kulcsszó ismételten: „elismerés” – annak elismerése, ahogyan emberek másokról gondoskodnak; annak elismerése, hogy mennyire érzékenyen érinti az embereket (sérülékenység) felebarátjaiknak a sorsa. Különösen igaz ez a nagyszülőkre, szülőkre és gyermekekre nézve. És ha ez (az elismerés) hiányzik, akkor nagyon vágyakoznak utána. Valószínű, hogy az emberek „zavarttá lesznek” vagy depresszívvé, ha (megpróbálnak) ettől a sérülékenységtől megszabadulni. (Ezt azzal a feltételezéssel szemben állítjuk, miszerint a sérülékenység beteggé tesz.)

A liturgia ösvényei

Végezetül visszatérünk arra, amit fentebb a pásztoráció és pszichológia kapcsolatáról írtunk: A terápia célja (segíteni) a szükségtelen pszichikus szenvedés megszüntetése, a pásztorációnak ezzel szemben tágabb feladata van. A Biblia és néhány biblika-teológia sajátos módon szól a nemzedékekben ('toledoth') való élet, a jövőre néző felelősség és a nemzedékek közötti szolidaritás fontosságáról. Ezt a lelkigondozói cselekvés számára visszanyerni éppen a kontextuális terápia által tanultuk meg. Egy másik hasonló tapasztalat a vegyes csoportokban való tanulás pártfogóivá tett minket, amelyekben pásztorok (teológusok és laikusok), szociális munkások és pszichológusok vesznek részt. Ebben azok a pozitív tapasztalatok bátorítottak minket, amelyekre többek között Tomcsányi Teodóra és Csáky-Pallavicini Roger tettek szert.^{vii} Ezt nem a teológiai-szakirányú tanuló-csoportok helyére, hanem azok mellé akarjuk helyezni, amelyekben lelkigondozók is részt vesznek.

Minden esetben érvényes, hogy amikor pásztorációról, arra való felkészítésről vagy azzal kapcsolatos továbbképzésről van szó, nem hiányozhat a „liturgia” aspektusa. Ezzel nem nyitunk új témát, de még egyszer szeretnénk kihangsúlyozni azt, amiről más szavakkal már szóltunk: hogy a lelkigondozás „ingyen” van. Vagyis akkor is felajánljuk, amikor nem könyvelünk el eredményeket. Ismét Levinast idézzük, aki a 'leitourgia' eredeti jelentésére utalt: polgárok munkája a közösség javára, a görög 'polis' javára, munka jutalom, sőt mérhető eredmény nélkül. „Jutalom nélküli munka, amelynek eredményét nem számolják ki a tettes (az, aki a munkát végzi, MK/VR) idejében és amely felől csak a türelem lehet bizonyos”. A professzionális pásztoráció is (vagy éppen az) tudja, hogy az, ami végülis "működik" nem operacionalizálható. Ez szándék-nélküliség, ez az 'ingyenes' elsősorban a tűréssel, a hordozással, a türelemmel és a reménységgel kapcsolatos. Azzal, amiről nemzedékek között szó van, örökkön örökké: nem biztonság, hanem reménység. Ennek záloga a hit (Zsid. 11:1).^{viii}

Vonatkozó irodalom:

Bauman, Zygmunt, *Life in Fragments - Essays in postmodern morality*, Oxford /Cambridge 1995.

Boszormenyi-Nagy, I. & G.Spark, *Invisible Loyalties*, New York 1973.

Boszormenyi-Nagy, I. & B.Krasner, *Between Give and Take*, New York 1986.

- Buber, M., *Werke 1 - Schriften zur Philosophie*, München / Heidelberg 1962.
- Kristeva, Julia, *Au commencement était l'amour, psychoanalyse et foi*, Paris 1985.
- Levinas, E., *Humanisme de l'autre homme*, Paris 1972.
- Meulink-Korf, H. en Van Rhijn, A., *De onvermoede derde - Inleiding in het contextueel pastoraat*, Zoetermeer 2002
- Michielsen, M., W.van Mulligen & L.Hermkens (red.), *Leren over leven in loyaliteit*, Leuven/ Amersfoort 1998.
- Rhijn, M.A.van & J.N.Meulink-Korf, *De Context en de Ander - Nagy herlezen in het spoor van Levinas met het oog op pastoraat*, Zoetermeer 1998.
- Thans, Marianne, *Werkboek 'wie ben ik?' - Onderzoek van mijn eigen levensverhaal*, uitgave Min. van justitie Den Haag (bureau hoofdjustitiepredikant).
- Tomcsanyi, T, *Die Fragen der Grenzbereichsarbeit durch die Zusammenhänge von Religionspsychologie, Pastoralpsychologie und Mentalhygiene hindurch*, nog niet gepubliceerd artikel, 1999. (Dr. Teodora Tomcsanyi, Tornalja Ut 23, 1124 H Budapest.)

ⁱ Jelenleg a SOW-egyházak pásztoráció-szekciójának szervezésében, a Református Teológiai Tudományos Intézettel együttműködve.

ⁱⁱ (E.Levinas, *L'au-Delà du verset - Lectures et discours talmudiques*, Paris 1982)

ⁱⁱⁱ Ezen a ponton messzemenően feldolgozták J. Habermas nézeteit (a pszichológia mint a kommunikatív cselekvés elméletének egy szegmentuma). Ezzel kapcsolatban utalni szeretnénk a francia pszichoanalitikus Julia Kristeva munkájára, különösképpen a pszichoanalízisről és hitről írott esszéjére: „Kezdetben volt a szeretet” ('*Au commencement était l'amour: psychoanalyse et foi*'). A pszichoanalízis, amely Kristeva szerint a „nihilizmus ellenszere” vagy az kell hogy legyen, a Credo szavaiban hallja meg a tudattalan fundamentális tartalmának kifejezéseit. Ez a pszichoanalízis megvilágítja, hogy mi indítja a mai hívőket arra, hogy a hitvallással egyet értsenek. Vágyról, beképzelésről van szó. Ez a pszichológiai mű egészen biztosan nem teológia. De segítség a teológiának, amely annak önállóságát tiszteletben tartja.

^{iv} Néha a nem megfelelő embernek címezve. Gondolhatunk a fiatal bűnözőkre, akik azt mondják, hogy „joguk” van kellemesen élni, még akkor is, ha ezért másokat megrabolnak.

^v Buber, *Werke I*, 475-502.

^{vi} A törvényszéki pásztorációban való alkalmazáshoz l. Thans i.m.

^{vii} Lásd: Tomcsányi 1999.

^{viii} 'upostasis', NB ne fordítsuk „biztonságnak”, ahogy az NBG-ben áll.